

Overgangsdialecten op de kaart

IN MAART 2012 VOND IN AALTER de vierde Vlaamse Dialectendag van *Variaties* vzw plaats, met als thema “Overgangsdialecten”. Onderstaande tekst is een samenvatting van de workshop “Overgangsdialecten op de kaart” die er gegeven werd aan de deelnemers van de dialectendag. De inhoud van de workshop is grotendeels gebaseerd op het boekje *West-Vlaams* uit de reeks *Taal in stad en land*, geschreven door Magda Devos en Reinhild Vandekerckhove.

INLEIDING

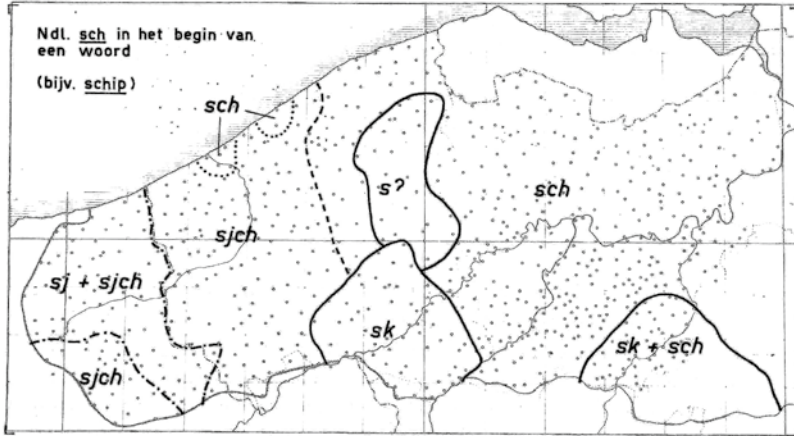
Het thema van de vierde dialectendag, “Overgangsdialecten”, sloot perfect aan bij de plaats waar de dialectendag werd gehouden. Aalter ligt namelijk midden in een overgangsgebied tussen twee grote dialectgroepen in Vlaanderen, meer bepaald in het overgangsgebied tussen de West-Vlaamse en de Oost-Vlaamse dialecten. De provinciegrens tussen West- en Oost-Vlaanderen is dus in zekere zin ook een dialectgrens, maar toch valt die lijn niet zo heel scherp te trekken. De meeste dialectgroepen, en dus ook het West- en het Oost-Vlaams, gaan immers eerder geleidelijk in elkaar over, zodat we in de meeste gevallen van overgangsgebieden tussen dialectgroepen moeten spreken, en niet van scherpe grenzen.

ISOGLOSSEN

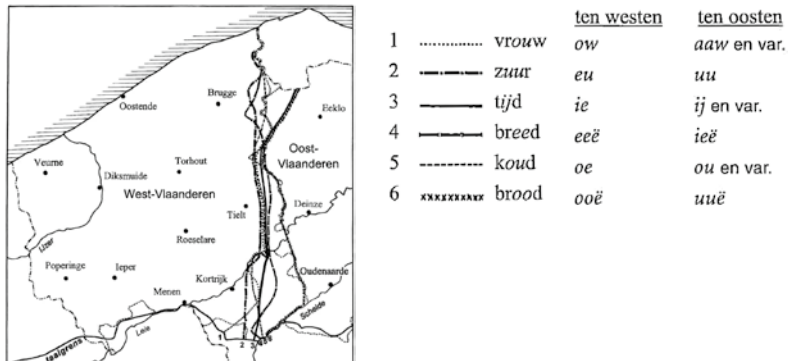
Dialectgrenzen worden getekend op basis van meerdere isoglossen. Isoglossen zijn lijnen op de kaart die bepaalde taalverschijnselen van elkaar afscheiden. Net zoals isobaren op een weerkaart, die plaatsen met gelijke druk met elkaar verbinden, geven isoglossen aan in welke gebieden een bepaald taalkundig fenomeen voorkomt. Die isoglossen kunnen betrekking hebben op fonologische (uitspraak), syntactische (zinsbouw), morfologische (woordvorm) of lexicale (woordenschat) kenmerken van een dialect. Isoglossen die aangeven waar bepaalde fonologische of uitspraakkenmerken voorkomen, noemt men isofonen. Een voorbeeld daarvan zien we op de kaart^[1] van de *sch-* aan het woordbegin, waarop heel duidelijk verschillende isoglossen te zien zijn. Die

[1] Oorsprong van de kaart: M. DEVOS, H. RYCKEBOER en J. TAELEDEMAN, *Woordenboek van de Vlaamse Dialecten: inleiding*, Gent, 1979, p. 99.

geven de scheidelijnen aan tussen de verschillende gebieden waar de *sch*- aan het woordbegin anders uitgesproken wordt. Zo merk je bijvoorbeeld dat de *sch* als *sk* wordt uitgesproken in een groot gebied rond de stad Kortrijk, maar eens buiten dat gebied, hoor je een andere realisatie van de *sch*.

Nu is het vaak zo dat wanneer je verschillende isoglossen van verschillende uitspraak- en andere kenmerken op de kaart zet, al die isoglossen een cluster gaan vormen. Een mooi voorbeeld daarvan is te zien op de volgende kaart^[2].

[2] Oorsprong van de kaart: M. DEVOS en R. VANDEKERCKHOVE, *Taal in stad en land: West-Vlaams*, Tielt, 2006, p. 22.

Op deze kaart zijn de isoglossen getekend van de uitspraak van *vrouw*, *zuur*, *tijd*, *breed*, *koud* en *brood*. Het is natuurlijk geen toeval dat al die isoglossen zeer dicht bij elkaar liggen. Maar ze liggen ook niet allemaal op precies dezelfde plaats. De dialecten in die streek hebben dus niet allemaal óf de westelijke, óf de oostelijke uitspraak. Er zijn dialecten waar men nog *vrow* zegt, zoals in West-Vlaanderen, maar wel al *brieëd* zoals in Oost-Vlaanderen en niet *breeëd* zoals in West-Vlaanderen. Maar het feit dat er op die plaats een hoge concentratie is van isoglossen, die men een isoglossenbundel noemt, wijst er wel op dat in dat gebied het ene dialectgebied - weliswaar geleidelijk - overgaat in het andere.

HET OVERGANGSGEBIED TUSSEN WEST-VLAAMS EN OOST-VLAAMS

Zoals hierboven al beschreven staat, valt het West-Vlaamse dialectgebied dus niet samen met de grenzen van de provincie West-Vlaanderen. Niet alle West-Vlamingen spreken West-Vlaams: aan de oostrand van de provincie en vooral in de zuidoostelijke hoek, tussen Leie en Schelde, hebben de dialecten een sterke Oost-Vlaamse inslag. Beide dialectfamilies vloeien in elkaar over via een overgangszone waar tal van afzonderlijke dialectgrenzen of isoglossen doorheen lopen. Dat overgangsgebied - in feite dus een isoglossenbundel - omvat in het noorden de Oost-Vlaamse plaatsen Maldegem en Middelburg, en ook het gehucht Oostveld van de West-Vlaamse gemeente Oedelem, versmalt ten zuiden daarvan tot een soort van flessenhals ter hoogte van Kanegem (West-Vlaanderen) en Sint-Maria-Aalter (Oost-Vlaanderen) en begint van daar weer trechtervormig te verbreden tot op de taalgrens.

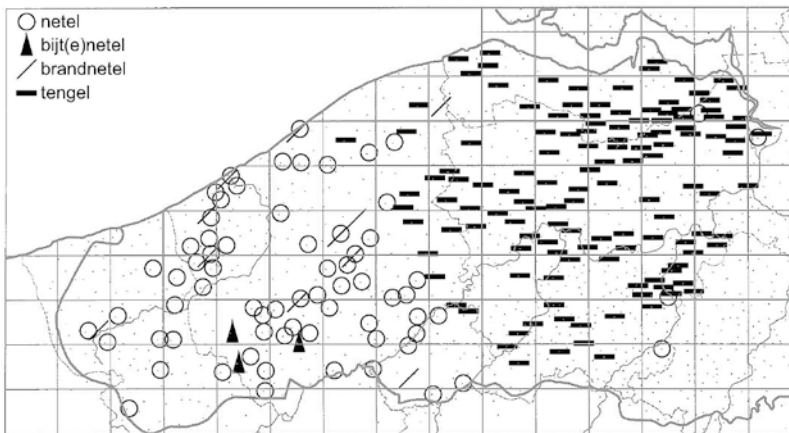
De dialecten in deze grenszone kunnen noch West-Vlaams, noch Oost-Vlaams worden genoemd: het zijn echte overgangsdialecten, met kenmerken van beide dialectfamilies. Hoe meer naar het westen, hoe West-Vlaamser, hoe meer naar het oosten, hoe Oost-Vlaamser de taal er klinkt. Maar behalve westelijke en oostelijke kenmerken vertonen de overgangsdialecten ook enkele specifieke eigenaardigheden, die noch in het West-Vlaams, noch in het Oost-Vlaams terug te vinden zijn. Sommige dialecten zoals het Maldegems dialect hebben eigen dialectkenmerken ontwikkeld.

DIALECTGRENZEN OP DE KAART

Hierboven hebben we vooral de fonologische dialectgrenzen toegelicht, dus grenzen die uitspraakverschillen markeren. Bij het Woordenboek van

de Vlaamse Dialecten gaat de aandacht in hoofdzaak naar variatie op het vlak van de woordenschat. De taalkaarten die de WVD-redactie het vaakst tekent, zijn dan ook woordkaarten. Ook op die woordkaarten zijn zeer vaak duidelijke grenzen tussen dialectgebieden afgetekend. In wat volgt wordt met enkele voorbeelden geïllustreerd hoe zulke kaarten eruit kunnen zien en hoe ze gestructureerd kunnen zijn. Op de kaarten, die allemaal verschenen zijn in de aflevering *Flora* van het Woordenboek van de Vlaamse Dialecten, zijn telkens de provincies West-Vlaanderen en Oost-Vlaanderen weergegeven, en ook Zeeuws- en Frans-Vlaanderen zijn erop te zien^[3].

Brandnetel

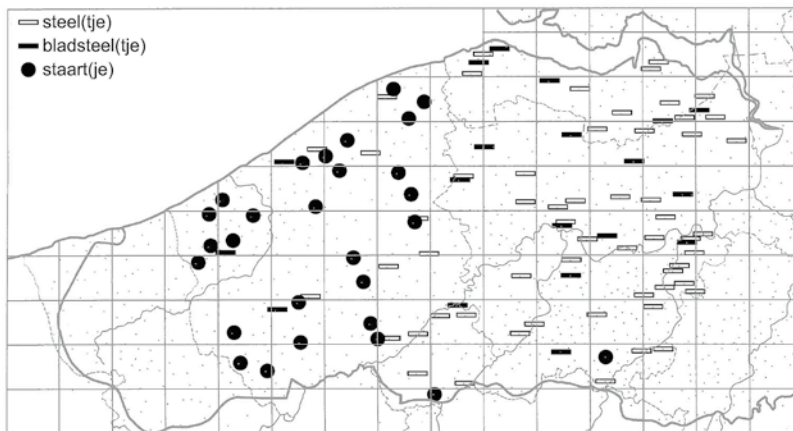

Op deze kaart van het begrip ‘brandnetel’ is duidelijk te zien dat het grootste deel van West-Vlaanderen een ander dialectwoord heeft voor de brandnetel dan het grootste deel van Oost-Vlaanderen. In West-Vlaanderen is *netel* de dominante benaming, terwijl in Oost-Vlaanderen bijna overal *tengel* wordt gezegd. De scheidslijn tussen de gebieden met een verschillende benaming is wel vrij scherp te trekken, maar ze loopt niet gelijk met de provinciegrens. De meeste dialecten in de overgangszone tussen West-Vlaams en Oost-Vlaams doen voor de benoeming van het begrip “brandnetel” dus mee met de Oost-

[3] T. DE PAUW, J. VAN KEYMEULEN en H. BROK, *Woordenboek van de Vlaamse Dialecten: flora*, Gent, 2002.

Vlaamse dialecten. De benaming in het uiterste zuiden van de overgangszone sluit dan weer aan bij de West-Vlaamse benaming. Het is verder ook opvallend dat ook in enkele plaatsen in het Waasland en in de Denderstreek, in het oosten van Oost-Vlaanderen dus, de West-Vlaamse benaming *netel* opduikt.

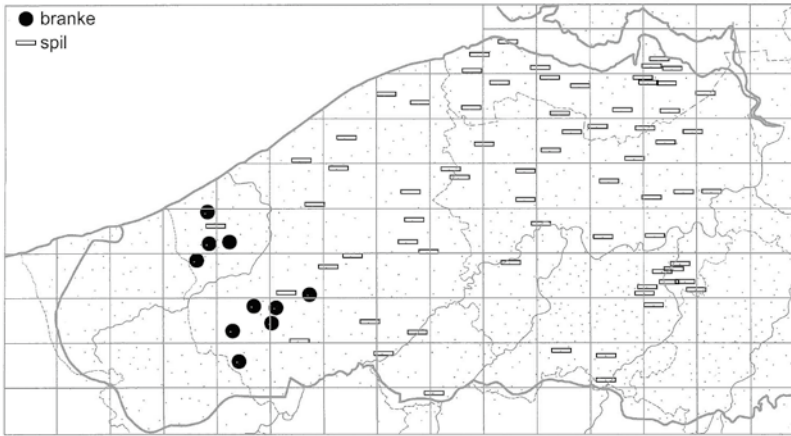
Steeltje van een blad

Op deze kaart zien we in grote lijnen hetzelfde beeld als op de vorige kaart: er is heel duidelijk een verschillende dominante benaming langs beide kanten van de grens tussen West- en Oost-Vlaanderen. In Oost-Vlaanderen gebruikt men overwegend de benaming *steel(tje)* terwijl in West-Vlaanderen vooral van *staart(je)* wordt gesproken. Het is heel opvallend dat *steel(tje)* ook wel in West-Vlaanderen voorkomt, maar dat de benaming *staart(je)* beperkt blijft tot West-Vlaanderen, op één attestatie in het Oost-Vlaamse Hemelveerdegem na.

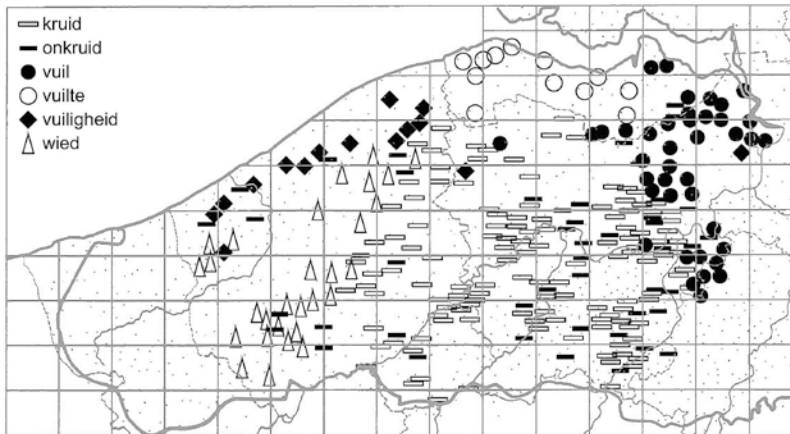
Zware, dikke tak

De woordkaart van het begrip “zware, dikke tak” toont dan weer een heel ander kaartbeeld. Hier zien we een duidelijk onderscheid tussen de dominante benaming in een strook in het westen van West-Vlaanderen en die in de rest van de provincie, die aansluit bij de gangbare benaming in Oost-Vlaanderen. De strook in West-Vlaanderen waar vooral *branke* gezegd wordt, is een subdialectgebied van het West-Vlaams dat het *Westelijk West-Vlaams* genoemd wordt.

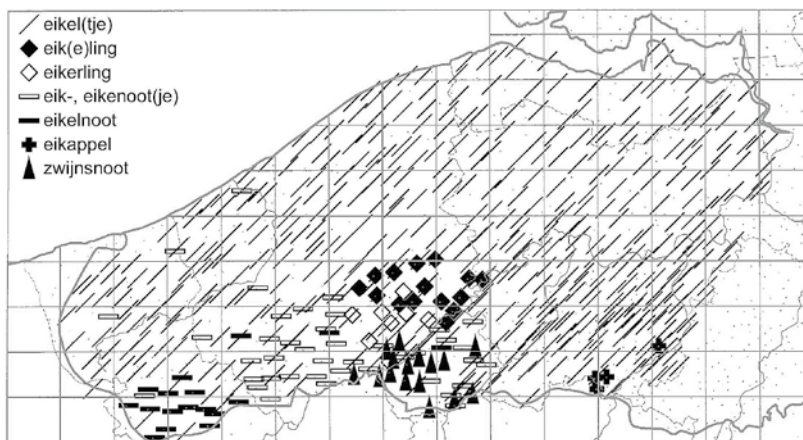
Andere subdialectgebieden van het West-Vlaams zijn het *Noord-West-Vlaams*, langs de kuststrook en in de Polders, en het *Continental West-Vlaams*, dat gesproken wordt in het centrum van de provincie. Een laatste subdialectgebied vormt de overgangszone tussen het West-Vlaams en het Oost-Vlaams en ligt dus langs de provinciegrens.

Onkruid

Op deze kaart is duidelijk te zien dat het Noord-West-Vlaams een eigen woord heeft voor het begrip “onkruid”, namelijk *vuiligheid*. In de rest van West-Vlaanderen komt naast *wied* ook *kruid* vrij vaak voor. *Kruid* is ook de benaming die in het grootste deel van Oost-Vlaanderen het vaakst gehoord wordt. Het Waasland en de noordelijke Denderstreek hebben ook een eigen woord, namelijk *vuil*.

Eikel

Deze kaart van het begrip “eikel” levert een heel apart kaartbeeld op. In Oost-Vlaanderen is *eikel(tje)* nagenoeg de enige benaming, maar in West-Vlaanderen, en dan vooral in het zuiden van de provincie, is de situatie heel wat gevarieerder. Daar zien we op een vrij klein gebied een grote concentratie aan verschillende dialectbenamingen, namelijk *eik-* of *eikenoot(je)*, *eikerling*, *eik(e)ling*, *eikelnoot* en *zwijnsnoot*.

MATTHIAS LEFEBVRE EN LIESBET TRIEST